

Поняття «виховання», «моральне виховання», «громадянське виховання», «патріотизм», «військово-патріотичне виховання» у психолого-педагогічній та методичній літературі

Анотація. У даній статті із психолого-педагогічній та методичній літературі описано поняття "виховання", "моральне виховання", "громадянське виховання", "патріотизм", "військово-патріотичне виховання".

Аннотация. В данной статье из психолого-педагогической та методической литературы описано понятие "воспитание", "моральное воспитание", "гражданское воспитание", "патриотизм", "военно-патриотическое воспитание".

The article in psycho – pedagogical and methodic literature there described the concepts "upbringing", "moral upbringing", "civil upbringing", "patriotism", "military - patriotic upbringing".

На сучасному етапі розвитку суспільства, поняттям "виховання", "моральне виховання", "громадянське виховання", "патріотизм", "військово-патріотичне виховання" багато дослідників, науковців звернено увагу у різних тезах, статтях, дослідженнях. Однак, широкому загалу опису цих понять не було зроблено ні в одному дослідженні.

Мета статті – теоретично дослідити у психолого-педагогічній та методичній літературі поняття "виховання", "моральне виховання", "громадянське виховання", "патріотизм", "військово-патріотичне виховання".

У вивченні поняття "виховання" у відіграють фундаментальні праці Я. А. Коменського, А. С. Макаренка, Й. Г. Песталоцці, С. Ф. Русової, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, З. Фрейда та ін.

У психологічному тлумачному словнику В. Б. Шапар дає таке визначення поняттю "виховання". Виховання – діяльність з передачі новим поколінням суспільно – історичного досвіду; планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою формування певних установок, понять, принципів, цілісних орієнтацій, що забезпечує умови для її розвитку, підготовку до громадського життя і праці. Розглядаючи виховання як процес, що здійснюється при взаємодії вихователів і вихованців, а також при взаємодії самих вихованців – повноправних суб'єктів, а не тільки об'єктів виховання, вітчизняна психологія вивчає закономірності саморозвитку особистості в умовах спеціально організованої виховної системи, що забезпечує не пристосування підростаючої людини до існуючих форм соціального буття, не припасування під визначений стандарт, а цілеспрямований розвиток кожної дитини як неповторної людської індивідуальності. Організація виховання пов'язана із запровадженням такої суспільної практики, що направляє розвиток суб'єктивного світу людини, сприяючи усвідомленому прийняттю нею суспільних цінностей, самостійності у вирішенні складних моральних проблем відповідно до зразків та ідеалів суспільства.

За З. Фрейдом, виховання – це процес спонукання до подолання принципу задоволення і до заміщення його принципом реальності [5, 51-52].

У педагогічному словнику С. У. Гончаренко поняття "виховання" трактує, як процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства. Сюди входить як спеціально організований вплив виховних закладів, так і соціально-економічні умови, що діють певною мірою стихійно. У вузькому розумінні слова виховання є планомірним впливом батьків і школи на вихованця. Метою виховання є сприяння розвитку у вихованця виявленого обдарування чи стримання якихось задатків відповідно до мети ("ідеал виховання"). Засобом

виховання є насамперед приклад, який вихователь подає вихованцеві, потім – наказ (вимога й заборона), переконання, привчання й навчання. Виховання поширюється на тіло, душу й дух і ставить завданням утворення із задатків і здібностей, що розвиваються, гармонійного цілого, а також набуття підростаючим вихованцем сприятливих для нього самого і для суспільства душевно-духовних установок стосовно до інших людей, сім'ї, народу, держави тощо. Виховання з боку батьків і школи припиняється з втратою ними авторитету у вихованця [2, 53].

М. Д. Ярмаченко розглядає поняття "виховання" як вплив суспільства на особистість, яка розвивається. У широкому розумінні виховання – це соціалізація, тобто процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил підростаючого покоління. Виховання як педагогічна категорія є цілеспрямованою діяльністю, покликаною сформувати систему якостей особистості, поглядів та переконань відповідно до виховних суспільних ідеалів.

Виховання здійснюється через культуру, освіту та навчання в процесі різного виду діяльності та під впливом спадковості й середовища. Як складне соціальне явище воно є об'єктом вивчення різних наук – філософії, соціології, етнографії, економічної науки, біології, фізіології, генетики, психології. Наука про виховання – педагогіка найбільш повно і системно досліджує і виявляє всі фактори впливу на особистість, принципи, зміст, мету, організацію, шляхи, засоби та методи. Виховання – це конкретно – історичне явище, яке тісно пов'язане із соціально-економічним, політичним і культурним розвитком суспільства, а також етносоціальними та етнопсихологічними особливостями, умовами життя [7, 85].

У тлумачному словнику української мови В. В. Яременко та О. М. Сліпущко про виховання – зі значенням виховувати, виховати... [3, 271].

У навчальному посібнику В. М. Галузьяк, М. І. Сметанський та В. І. Шахов трактують це поняття у широкому і вузькому значенні. У широкому значенні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований і керований вплив вихователя на вихованця з метою всебічного розвитку

особистості. Виховання у вузькому значенні – це цілеспрямований вплив вихователя на розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості вихованця [1, 8].

Основним із напрямків виховання є моральне виховання.

У педагогічному словнику С. У. Гончаренка це визначення звучить так: "Моральне виховання – один з найважливіших видів виховання, полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини відповідно до певної ідеології". У даному словнику зазначається, що воно починається у родині, продовжується у дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, пізніше – у вузах та інших навчальних закладах. Основними методами морального виховання є переконання, привчання, заохочення тощо. С. У. Гончаренко звертає увагу де здійснюється воно: на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм і традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм і якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей. Такими нормами є насамперед гуманізм і демократизм, що виявляється в ідеалі вільної людини, здатної до чесної співпраці, з високорозвиненим почуттям власної гідності і такої ж поваги до гідності іншої людини: любов до батьків, до Вітчизни, до рідної мови; правдивість і справедливість, працьовитість і скромність; готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, матері, бабусі; вміння скрізь і всюди діяти благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти [2, 216].

У навчальному посібнику В. М. Галузьяк, М. І. Сметанський та В. І. Шахов про моральне виховання пишуть, що воно не зводиться до засвоєння учнями теорії, норм і правил поведінки в процесі навчання та спеціально організованої школою моральної освіти. Воно спрямоване і на формування моральної поведінки, проіннятої почуттям істини, доброти, прекрасного, на вироблення таких моральних якостей, як патріотизм, національна гідність, лицарство, міжнаціональна повага та дружба, вдячність,

любов до праці, дисциплінованість, відповідальність, честь, совість, скромність, громадська співпраця, милосердя тощо. Ці автори звертають увагу на завдання морального виховання: виховання в учнів моральної свідомості; виховання моральних почуттів та переконань; виховання звичок моральної поведінки, набуття учнями досвіду моральних стосунків та на шляхи виховання моральних якостей: учням роз'яснюють моральні норми суспільства та організують їхню діяльність відповідно до цих норм.

Про засвоєння та усвідомлення моральних норм В. М. Галузяк, М. І. Сметанський та В. І. Шахов зазначають, що вони забезпечується як в процесі вивчення навчальних предметів, так і роз'ясненнями вчителя у ході етичних бесід і диспутів, обговорення питань етики на виховних годинах, читацьких конференціях, зустрічах і т. д.

Роз'яснення моральних норм забезпечується методами впливу на підсвідомість (навіювання) і свідомість (бесіда, розповідь, пояснення). Водночас одне лише роз'яснення етичних норм не визначає їх формування. Осмислення і переживання моральних цінностей бажано поєднувати з безпосереднім втіленням їх у поведінці учнів, у практичних діях колективу, в якому за педагогічно доцільного керівництва складаються відповідні взаємини: товариська взаємодопомога, дружба, солідарність, піклування про долю товариша [1, 32-33].

Дослідник Б. М. Шиян у розділі "Моральне виховання учнів у процесі фізичного виховання" пише, що великі можливості має навчально-рухова діяльність для вирішення завдань морального виховання, що обумовлено її змістом, який включає в себе розмаїття інтелектуальних, пізнавальних, емоційних і моральних компонентів, та формами організації, в яких поведінка учня відкрита для спостереження вчителем у різноманітних ситуаціях і емоційних станах (часто на межі людських можливостей)... Сам зміст навчально-рухової діяльності включає ситуації, які можна використовувати для виховання почуття поваги до слабкого, почуття обов'язку і відданості, почуття відповідальності, власної гідності, гордості, совісті, сором'язливості тощо.

Процес формування моральної поведінки і звичок пов'язаний з необхідністю використання методів заохочення і покарання, привчання і вправлення, які сприяють прояву і закріпленню необхідних і гідних способів поведінки [6, 65].

У педагогічному словнику С. У. Гончаренка є таке визначення "громадянського виховання" – формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною. До основних елементів громадянськості належить моральна й правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в показі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатності виконувати свої обов'язки, в гармонічному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів. Основні риси громадянина закладаються в дитячому, підлітковому, юнацькому віці на основі досвіду, набутого в родині, школі, соціальному середовищі, і в подальшому формуються протягом усього життя людини. Основна мета громадянського виховання – виховання у людини моральних ідеалів суспільства, почуття любові до Батьківщини, прагнення до миру, потреби в праці на благо суспільства. В сучасних умовах важливою громадянською якістю стає здатність людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й відповідальності [2, 75].

У цьому ж словнику поняття "патріотизм" (від грец. *patriwtns* - співвітчизник, *patris* – вітчизна) трактується, як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання [2, 249].

У іншому ж педагогічному словнику М. Д. Ярмаченко термін "патріотизм" /грец. *patre* – батьківщина/ визначає, як суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що звичайно називається любов'ю до батьківщини. Любов до вітчизни включає: піклування про інтереси та історичну долю країни і готовність заради них до самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; гордість соціальними та культурними досягненнями своєї країни; співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства; повага до історичного минулого вітчизни, і успадкованих від нього традицій; прив'язаність до місця проживання /до міста, села, області, країни в цілому/. Всі ці прояви патріотизму знайшли відображення в моральній свідомості людства і в змісті різних моральних вимог. Саме тому патріотизм і є одним із принципів моралі. В періоди великих історичних потрясінь патріотичні почуття різко загострюються. Виховання патріотизму у підростаючого покоління – одне із найважливіших завдань всієї системи освіти і виховання [7, 356].

В новому тлумачному словнику української мови укладачі В. В. Яременко та О. М. Сліпушко поняття "патріот" тлумачать, як той хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий для них на жертви й подвиги. Патріотизм – це любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги [4, 545-546].

На патріотичне виховання звертає увагу й Б. М. Шиян у розділі "Моральне виховання учнів у процесі фізичного виховання" [6, 66].

У педагогічному словнику М. Д. Ярмаченко пише, що І. Д. Бех дає таке визначення військово-патріотичному вихованню: "Різновид суспільного виховання, що має всіляко сприяти формуванню в громадян, особливо молоді, високих ідейно-політичних, бойових, морально-психологічних і фізичних якостей, необхідних для надійної охорони держави. Мета військово-патріотичного виховання – сформувати в громадян України глибоке розуміння свого громадянського обов'язку, готовність у будь - який час стати на захист

свої Батьківщини. Основа ефективності його використання комплексного підходу, коли всі напрями виховної роботи тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені, проводяться в нерозривному зв'язку з трудовим і моральним вихованням.

Військово-патріотичне виховання в сучасних умовах має вдосконалюватись у пошуку нових, ефективніших форм і методів педагогічної роботи з урахуванням нинішніх особливостей розбудови нашої держави, освітнього і культурного рівня молоді, радикальних змін у військовій справі” [7, 91].

Отже, у психолого-педагогічній та методичній літературі є описані поняття ”виховання”, ”моральне виховання”, ”громадянське виховання”, ”патріотизм”, ”військово-патріотичне виховання”, а також у цитованих джерелах ці поняття мають схожі трактування.

Література

1. Галузяк В. М, Сметанський М. І, Шахов В. І. Навчальний посібник. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукарня», 2001. – 200 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
3. Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В. В., Сліпушко О. М. – К.: Аконт, 2003. – Т. 1. – 926 с.
4. Новий тлумачний словник української мови. У 3 томах. / Укл. Яременко В. В., Сліпушко О. М. – К.: Аконт, 2003. – Т. 2. – 926 с.
5. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. – Х.: Прапор, 2004. – 640 с.
6. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина І. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
7. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. – Київ 2001, - 514 с.